

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

GENDER CHARACTERISTICS OF SELF-ACTUALIZATION TENDENCIES GETTING HIGHER EDUCATION

У статті представлено аналіз теоретико-методологічних підходів до дослідження самоактуалізації та гендерних особливостей особистості, який дозволив з'ясувати, що самоактуалізація означає прагнення людини до більш повного виявлення і розвитку власних особистісних можливостей. Це поступова реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, досягнення життєвої мети, більш повне пізнання власної природи. Самоактуалізація особистості є складним утворенням, яке розглядається як найвища потреба, основна рушійна сила, що сприяє зростанню та розвитку особистості. Процес самоактуалізації проходить у взаємодії з навколишнім середовищем в значущій сфері життя під час здійснення провідної діяльності. Цей феномен розглядають у соціальному контексті з урахуванням психологічних характеристик і властивостей особистості.

Визначено, що для успішності самоактуалізації важливе середовище, в якому вона здійснюється, та індивідуальні якості особистості і стиль її діяльності. Тобто проблема чинників та умов самоактуалізації є актуальною у сучасній науці. Наявність певних внутрішніх умов є визначальним фактором ефективності самоактуалізації особистості, але також важливими є сприятливі зовнішні умови.

Зазначено, що для дослідження процесу та результату самоактуалізації важливе врахування гендерних особливостей людини, особливо юнацького віку. Самоактуалізація фемінних та маскулінних особистостей має свою специфіку: для фемінних важливим є задоволення потреб в близькості та прихильності; для маскулінних – можливість реалізувати себе в професії.

Результати дослідження гендерних особливостей здобувачів вищої освіти свідчать, що більшість респондентів має андрогінний тип психологічної статі. Визначення самоактуалізаційних тенденцій виявило середньо-високі показники за такими шкалами, як цінності, потреба в пізнанні, саморозуміння та знучність у спілкуванні, що вказує на прагнення здобувачів освіти до саморозвитку, пізнання себе та гармонійних відносин з оточуючими. Резюмовано, що здатність до самореалізації не пов'язана з тим, до якого гендеру людина себе відносить, особою якої статі вона себе вважає.

Ключові слова: самоактуалізація, гендер, здобувачі вищої освіти.

The article presents an analysis of theoretical and methodological approaches to the study of self-actualization and gender characteristics of the individual, which made it possible to find out that self-actualization means a person's desire to more fully identify and develop his own personal capabilities. This is the gradual realization of potential opportunities, abilities and talents, the achievement of a life goal, a more complete knowledge of one's own nature. Self-actualization of the individual is a complex formation, which is considered as the highest need, the main driving force that contributes to the growth and development of the individual. The process of self-actualization takes place in interaction with the environment, in a significant sphere of life, when conducting leading activities. This phenomenon is considered in the social context, taking into account the psychological characteristics and properties of the individual.

It was determined that for the success of self-actualization, the environment in which it is carried out and the individual qualities of the individual and the style of his activity are important. That is, the problem of factors and conditions of self-actualization is relevant in modern science. The presence of certain internal conditions is a determining factor in the effectiveness of self-actualization of an individual, but favorable external conditions are also important.

It is noted that for the study of the process and result of self-actualization, it is important to take into account the gender characteristics of a person, especially the youth. Self-actualization of feminine and masculine personalities has its own specifics: for feminine it is important to satisfy the needs of closeness and affection; for the masculine, it is an opportunity to realize oneself in the profession.

The results of the study of the gender characteristics of higher education applicants show that the majority of respondents have an androgynous type of psychological gender. Determination of self-actualization trends revealed medium-high indicators on such scales as values, need for knowledge, self-understanding, and flexibility in communication, which indicates the desire of education seekers for self-development, self-knowledge, and harmonious relationships with others. It is summarized that the ability to self-realization is not related to what gender a person belongs to, what sex he considers himself to be.

Key words: self-actualization, gender, students of higher education.

УДК 159.9.072.43

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.54.11>

Афанасьєва Н.Є.

д.психол.н., професор,
професор кафедри соціальної економіки
Харківський національний університет імені Семена Кузнеця

Ільїна Ю.Ю.

к.біол.н., доцент,
доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національний університет цивільного захисту України

Світлична Н.О.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри піротехнічної та спеціальної підготовки
Національний університет цивільного захисту України

Актуальність дослідження проблеми самоактуалізації визначається тим, що вона пов'язана з психологічним здоров'ям і особистісною зрілістю людини. Вивчення особливостей самоактуалізації представників різних груп суспільства дозволяє уточнити уявлення про їх психологічне здоров'я та фактори, які впливають на розвиток особистості. Це важливо для подальшого теоретичного аналізу питання

самоактуалізації та розробки засобів оптимізації особистісного зростання та розвитку.

Феномен самоактуалізації вважається важливою умовою розвитку особистості. Його дослідженню приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як: О. Горділова, Ю. Доброносова, І. Єгоричева, Л. Кобильнік, Є. Лопатін, Н. Петрова, І. Туркова, Т. Соломка, Н. Старинська, А. Харченко, Л. Цурикова,

Є. Яценко, Ф. Brentано, М. Бубер, Е. Гуссерль, А. Камю, С. К'єркегор, М. Гайдеггер, Е. Фром, К. Хорні К. Ясперс та інші. Особливістю самоактуалізації є динамічність, змінність протягом життя людини. Під впливом нових культурних, соціально-психологічних, економічних та політичних чинників відбувається трансформація самоактуалізації, змінюються ціннісно-сміслові складники особистості, відбувається вибір нових соціальних ролей тощо.

Фахівці розглядають самоактуалізацію як життєву мету психічно здорової, зрілої особистості, тому що потреба у самоактуалізації є природною потребою людини, задоволення якої сприяє формуванню спрямованості, мотивації, впевненості в собі та допомагає вирішувати життєві проблеми і є потребою особистості в розвитку, реалізації потенціалу, усвідомленні свого місця в світі.

Самоактуалізація особистості розглядається як безперервний процес, який включає усвідомлення особистістю напрямів та перспектив власного розвитку, аналіз альтернатив, відповідальності за вибори та поведінку, формування індивідуального стилю діяльності тощо. Відмова від самореалізації супроводжується погіршенням якості життя та психологічного здоров'я [3; 5].

Формування потреби особистості у самоактуалізації впливає на оцінку власних можливостей, розвиває творче ставлення до людей та світу, сприяє трансформації потенційних можливостей в актуальні, розвитку конструктивних міжособистісних взаємин та гнучкості мислення.

Негативний вплив на процес самоактуалізації може чинити: минулий досвід, який обмежує людину та формує її непродуктивну поведінку; соціальний вплив та груповий тиск; внутрішній захист тощо. Наслідками цього можуть бути: формування непродуктивних, поганих звичок і поведінкових стереотипів; ригідність психіки; обмеження особистісного зростання.

Слід відзначити, що самоактуалізація також може мати негативні наслідки для людського організму. Помилкою було б вважати, що людина, яка рухається шляхом самореалізації, позбавляється всіх проблем та складнощів. Цей рух потребує напруження сил та виснаження резервів, щоб впорядкувати подальшу життєдіяльність, в результаті чого поведінка може перетворитися на механістичну та ригідну.

Все більше уваги останніми роками приділяється дослідженням самоактуалізації в межах освітнього процесу, сутність якого полягає у передачі знань, способів та методів розвитку особистості від людини до людини. Потенційні можливості виявляються і реалізуються учнем самостійно, без зайвого контролю та втручання ззовні для раціональної організації власної навчальної діяльності [2; 6].

Однією зі складних, але поширених перешкод самоактуалізації і реалізації життєвих цілей є стрес та його наслідки. У стані стресу особистість втрачає здатність приймати рішення, підтримувати оптимальну активність, починає застосовувати застарілі уміння та стереотипні реакції. У разі нездатності людини впоратися зі стресом у неї з'являється бажання перекласти відповідальність за власне життя на інших людей. Це призводить до виникнення внутрішніх конфліктів, втрати віри в себе і зневіри у власних силах впоратися із ситуацією.

Результатом саморозвитку людини є уміння регулювати діяльність і поведінку, здатність до внутрішнього аналізу, рефлексії. Недостатньо розвинені навички саморегуляції, які виражаються в дезорганізації поведінки, є також перешкодою для самоактуалізації. Їх причиною може бути нездатність до застосування ефективних способів подолання труднощів, переживання загрози особистісної цілісності, формування її позитивної «Я-концепції». Особистісному зростанню, розвитку та самоактуалізації перешкоджає низька здатність людини протистояти стресам, важким обставинам життя, невизначеності, екзистенційній фрустрації, запобігати розвитку фізичної та психологічної дезадаптації тощо [2].

Гендерні дослідження здійснюються представниками різних психологічних напрямків: Л. Заграй, С. Бем, Ш. Берн, П. Горностаї, А. Кочарян, Дж. Лорбер, Т. Мельник тощо. Ми керуємося розумінням гендеру як психологічної схильності людини до певної статі, специфічного набору культурних та соціально-психологічних характеристик, які визначають її соціальну поведінку [1]. Гендерна ідентичність людини формується у ранньому дитинстві. Спираючись на неї, людина вважає себе належною до певного типу соціальної істоти і порівнює власну поведінку із суспільними нормами, які є характерними для такого типу. Фемінність та маскуліність – це специфічні комплекси соціальних та психологічних властивостей особистості. Сучасна світова тенденція розвитку суспільства та особистості тяжіє до симбіозу фемінності та маскуліності. Це призводить до загострення внутрішньоособистісних та міжособистісних конфліктів. Попри численні дослідження у цій галузі, проблема гендерного аспекту самоактуалізації дотепер залишається недостатньо розробленою.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження особливостей взаємозв'язку самоактуалізаційних тенденцій та гендерних особливостей у здобувачів вищої освіти.

У дослідженні брали участь здобувачі вищої освіти Харківського національного економічного університету та Національного університету цивільного захисту України кількістю

87 осіб (45 осіб жіночої статі та 42 особи чоловічої статі) віком від 18 до 21 року.

Для розв'язання дослідницьких завдань використано методики «Маскулінність – фемінність» С. Бем, «Діагностика самоактуалізації особистості» А.В. Лазукіна в адаптації Н.Ф. Калініна; г-критерій Спірмена для кореляційного аналізу результатів.

На першому етапі дослідження було визначено схильність досліджуваних до певної статі за допомогою опитувальника С. Бем. Отримані результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники ступеню психологічної статі (в %)

Психологічна стать	%
Андрогінність	42,5
Фемінність	25,7
Маскулінність	31,8

Отримані результати вказують на переважання андрогінів серед здобувачів вищої освіти, які брали участь у дослідженні. Тобто респонденти мають істотні риси як маскулінного, так і фемінного типів, які гармонійно представлені в особистості. Психологічна андрогінність сприяє формуванню гнучкості гендерної та соціально-рольової поведінки, адаптивності. Тобто молоді люди прагнуть до реалізації всіх складових частин власної особистості у взаємодоповненні чоловічих та жіночих рис – продуктивності, чутливості, комунікабельності, емпатії, толерантності, впевненості в собі, честолюбства, енергійності, мотивації досягнень тощо.

Наступним етапом дослідження було визначення самоактуалізаційних тенденцій у здобувачів вищої освіти за допомогою методики А.В. Лазукіна. Отримані результати представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники прагнення до самоактуалізації (в балах)

Шкали	$\bar{x} \pm sd$
Орієнтація в часі	7,02 ± 1,9
Цінності	9,08 ± 2,7
Погляд на природу людини	6,35 ± 2,1
Потреба в пізнанні	8,04 ± 2,3
Креативність	7,67 ± 2,5
Автономність	7,22 ± 2,1
Спонтанність	6,82 ± 2,0
Саморозуміння	8,97 ± 2,7
Аутосимпатія	6,98 ± 2,2
Контактність	8,51 ± 2,8
Гнучкість у спілкуванні	8,11 ± 2,6

За результатами дослідження здобувачі вищої освіти більшою мірою спрямовані на саморозуміння, контактність, гнучкість у спілкуванні та осмислення своїх ціннісних орієнтацій.

Шкала орієнтації в часі вказує на здатність особистості існувати у сьогоденні, не відкладати життя на майбутнє та не переживати події минулого. Досліджувані недостатньо вірять в себе, недовірливі до оточуючих та намагаються збільшувати, примножувати, розвивати власні досягнення.

Шкала цінностей дозволяє визначити те, наскільки особистість поділяє цінності самоактуалізованої особистості, такі як істина, добро, краса, цілісність, унікальність, досконалість, справедливість, порядок, простота, самодостатність тощо. Наявність цих цінностей свідчить про прагнення особистості до гармонійності життя. Досліджувані здобувачі вищої освіти перебувають на початковому етапі усвідомлення власних цінностей і визначення їх пріоритетності.

Шкала погляду на природу людини дозволяє визначити міру віри в людей, безмежність їхніх можливостей. Показники досліджуваних свідчать про їх невпевненість в оточуючих та недовіру до них, але вони прагнуть досягти гармонії у взаєминах з іншими людьми.

Шкала потреби в пізнанні дозволяє виміряти прагнення особистості до пізнання, навчання, потребу в нових знаннях, інтерес до навколишнього світу, що безпосередньо не пов'язано із задоволенням потреб. Досліджувані здобувачі освіти мають таке прагнення, цікавляться подіями у світі, мають жагу до навчання, але доки не надто активно навчаються.

Що стосується творчого ставлення до життя, то отримані результати свідчать про те, що більшість здобувачів освіти, які брали участь у дослідженні, має недостатньо розвинену креативність, стандартне мислення та сприйняття світу, надає перевагу реалістичному, конкретному плану дій.

Шкала автономності дозволяє визначити рівень самостійності, свободи та незалежності особистості. Досліджувані виявилися відносно несамостійними, невпевненими в собі, залежними від впливів зовнішнього середовища та інших людей.

Шкала спонтанності вимірює рівень природності у поведінці людини, її легкість та невимушеність, які залежать від впевненості у собі та довіри до світу. У досліджуваних здобувачів освіти спостерігається низький рівень спонтанності, вірогідно, як наслідок соціального контролю та культурологічної фрустрації.

Шкала саморозуміння дозволяє визначити рівень сенситивності особистості стосовно власних думок, потреб, бажань. Здобувачі вищої освіти прагнуть саморозуміння, застосовують певні засоби для його досяг-

нення, але звертають багато уваги на думки оточуючих, суспільні стандарти, норми та правила, намагаються уникати засудження інших людей, що певною мірою гальмує процес пізнання внутрішнього світу.

Шкала аутосимпатії дозволяє з'ясувати рівень самооцінки та позитивності «Я-концепції» особистості. Виявилось, що досліджувані здобувачі освіти через недосконале саморозуміння неповністю здатні до адекватного самооцінювання, самосприйняття та самоприйняття.

Шкала контактності вимірює ступінь товариськості особистості, загальну схильність до конструктивної взаємодії з оточуючими. Отримані нами дані свідчать про те, що досліджувані не повною мірою налаштовані на встановлення відкритих та доброзичливих взаємин з іншими людьми.

Шкала гнучкості у спілкуванні дозволяє визначити наявність соціальних стереотипів, здатність до самовираження у спілкуванні. Респонденти виявилися невпевненими у власній цікавості та привабливості для оточуючих, пригніченими, але такими, що прагнуть до самовираження.

Тобто отримані за опитувальником результати вказують на середньо-низький рівень розвитку самоактуалізаційних тенденцій у здобувачів вищої освіти.

Далі був проведений кореляційний аналіз за допомогою r-критерія Спірмена для виявлення особливостей взаємозв'язку між гендерними особливостями та самоактуалізаційними тенденціями здобувачів вищої освіти. Отримані результати представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Показники взаємозв'язку гендерних особливостей та самоактуалізаційних тенденцій у здобувачів вищої освіти (r_s)

Самоактуалізаційні тенденції	Психологічна стаття
Орієнтація в часі	-0,007
Цінності	0,155
Погляд на природу	0,245
Потреба в пізнанні	0,266
Креативність	-0,042
Автономність	-0,061
Спонтанність	0,037
Саморозуміння	0,100
Аутосимпатія	-0,052
Контактність	-0,125
Гнучкість у спілкуванні	0,248

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що між психологічною статтю та самоак-

туалізаційними тенденціями здобувачів вищої освіти майже немає зв'язку, тобто здатність до самореалізації не пов'язана з тим, до якого гендеру людина себе відносить, особливо якої статі вона себе вважає.

Аналіз теоретико-методологічних підходів до дослідження самоактуалізації та гендерних особливостей особистості дозволив з'ясувати, що самоактуалізація означає прагнення людини до більш повного виявлення і розвитку власних особистісних можливостей. Для успішності самоактуалізації важливе середовище, в якому вона здійснюється, індивідуальні якості особистості та стиль її діяльності.

У дослідженні процесу та результату самоактуалізації важливе врахування гендерних особливостей людини, особливо юнацького віку. Самоактуалізація фемінних та маскулінних особистостей має свою специфіку: для фемінних важливим є задоволення потреб в близькості та прихильності; для маскулінних можливість реалізовувати себе в професії.

Дослідження гендерних особливостей здобувачів вищої освіти показало, що більшість респондентів має андрогінний тип психологічної статі. Визначення самоактуалізаційних тенденцій виявило середньо-високі показники за такими шкалами, як цінності, потреба в пізнанні, саморозуміння та гнучкість у спілкуванні, що вказує на прагнення здобувачів освіти до саморозвитку, пізнання себе та гармонійних відносин з оточуючими. Аналіз особливостей зв'язку між психологічною статтю та самоактуалізаційними тенденціями показав, що здатність до самореалізації не пов'язана з тим, до якого гендеру людина себе відносить, особливо якої статі вона себе вважає.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / ред. В.П. Кравець. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2013. 448 с.
2. Демянюк О.Б., Косарева О.І. Особливості соціальної перцепції у студентської молоді (гендерний аспект). *Psychological journal*. 2018. № 4. С. 54–67.
3. Доброносова Ю. Особливості сучасного медіакомунікаційного контексту самоактуалізації особистості. *Вісник Львівського університету*. 2018. Вип. 18. С. 85–91.
4. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади : колективна монографія / ред. Л.Р. Наливайко, І.О. Грицай. Київ : Хай-Тек Прес, 2018. 348 с.
5. Старинська Н.В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ : Інтерсервіс, 2015. 178 с.
6. Харченко А.С. Психологічні особливості самоактуалізації студентів з різним рівнем професійної спрямованості. *Психологія і особистість*. 2016. № 1 (9). С. 234–244.